REVISTA REVISTELOR

ARS TRANSSILVANIAE XXIV/2014

Numărul XXIV al revistei anuale a Institutului de Arheologie și Istoria Artei din Cluj-Napoca, publicată sub egida Academiei Române stă sub semnul comemorării a 300 DE ANI DE LA MARTIRIUL BRÂNCOVENILOR, eveniment căruia academicianul Marius Porumb i-a dedicat articolul introductiv, intitulat: *Arta brâncovenească din Transilvania*. Autorul evocă forța de iradiere a artei din timpul domnitorului Constantin Brâncoveanu (1688–1714), dincolo de frontierele Munteniei, în Transilvania, dar și în Banat, Moldova și Basarabia. Sunt amintite, în primul rând, monumentele ridicate din danii domnești în Țara Făgărașului, care aveau să declanșeze apariția unei adevărate școli de arhitectură locală în Transilvania – Sf. Nicolae din Făgăraș, biserica mănăstirii de la Sâmbăta de Sus, de la Poiana Mărului, dar și Ocna Sibiului, ctitoria lui Mihai Viteazul, refăcută. Exemplul domnitorului este urmat de soția sa, Maria, la Berivoii Mari, și de viitorul domn, Ștefan Cantacuzino, la Recea. Faptul că iconostasul din Făgăraș este cea mai amplă piesă de gen a epocii brâncovenești demonstrează importanța acordată de principe ctitoriilor sale din Transilvania, unde meșteri formați la Hurezi pun bazele centrelor de pictură active mult timp după moartea de martir a domnitorului la Istambul, în 15 august 1714.

Partea cea mai consistentă a volumului stă sub genericul: RETABLUL EUROPEAN ȘI TRANSILVĂNEAN: CERCETĂRI RECENTE. Justin E. A. Kroesen încearcă să răspundă la întrebarea cuprinsă în titlul articolului său: *Ce este un retablu de altar medieval?,* pornind de la definiția *Wikipedia*, care acordă importanță, în primul rând formalului, schimbând accentul pe funcțional. Această mutație îi permite autorului o abordare mai cuprinzătoare, dar nu și elaborarea unei „definiții perfecte”, prin care să stabilească „de unde începe și unde se termină retablul”. În acest sens, autorul studiază mai multe categorii de artefacte și relațiile dintre ele: 1) relicvarii și tabernacole; 2) sculpturile de altar și scrinurile-tabernacole; 3) picturi murale; 4) nișe parietale și alte structuri arhitectonice. Exemplele de „ansambluri compozite de altar”, în cadrul cărora obiectele și alte elemente sunt integrate și interconectate, provin din cele mai diverse zone ale Europei Medievale Occidentale, din Scandinavia până în Peninsula Iberică.

În studiul: *Câteva retabluri călătoare, pictorii și patronii lor la începutul Renașterii transilvănene*, Ciprian Firea identifică proveniența și donatorii unor exemplare importante ale genului, de la începutul secolului al XVI-lea. Primul dintre acestea este așa-numitul altar din Nemșa, după cum e cunoscut în literatura mai veche (păstrat astăzi în interiorul Bisericii Sf. Margareta din Mediaș), despre care autorul demonstrează prin indicatorii de patronaj evidențiați, că provine de la Richiș și este donat de *Petrus Woll*, un preot școlit în Italia. Dacă stilul picturilor plasează retablul în grupul Beia-Băgaciu-Cund-Fișer-Sighișoara, structură clasicizantă, care particularizează această *pala* renascentistă, se datorează gustului comanditarului. Al doilea caz studiat este așa-numitul altar din Șaeș (astăzi în interiorul Bisericii din Deal, din Sighișoara), un ansamblu compozit format din două piese recompuse, care provin de fapt de la Copșa Mare și îl au drept donator pe *Lazarus*, parohul bisericii. Autorul arată că pictura remarcabilă a piesei mai târzii se atașează cercului artistic al continuatorilor lui Dürer și o atribuie plauzibil lui Johannes Stoss din Nürnberg, stabilit la sfârșitul deceniului doi al secolului al XVI-lea la Sighișoara.

Sub titlul: *Quo vadis? Soarta polipticelor din Șumuleu-Ciboteni*, Emese Nagy Sarkadi reconstituie istoria a două piese provenind din localitate. Așa numitul „retablu mare” din Șumuleu, se păstrează la Galeria Națională din Budapesta, unde a ajuns la sfârșitul secolului al XIX-lea împreună cu alte fragmente din biserica de la Ciboteni. Alte piese de aceeași proveniență se află la Cluj: panoul central și trei aripi ale

STUDII ȘI CERCET. IST. ART., ARTĂ PLASTICĂ, serie nouă, tom 5 (49), p. 267–269, București, 2015

„retablului mic”, împreună cu o copie de József Huszka după „retablu mare”, la Muzeul Național de Artă, respectiv o aripă fixă și fragmente arhitectonice, la Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei. Potrivit autoarei, doar panoul central al „altarului mare”, reprezentând-o pe Fecioara Maria cu Pruncul între scene din viața Sfinților Petru și Pavel (cele din urmă nu se păstrează), par să provină din biserica din Ciboteni, care avea acest hram, piesa putând fi datată pe temei stilistic în anii 1470. Predela de o factură diferită, după cum a semnalat Huszka, aparține primului sfert al secolului al XVI-lea, în timp ce „altarul mic” pare a fi legat de centrul de pictură din Sighișoara din primele decenii ale secolului al XVI-lea și ar fi fost destinat unei alte biserici din zona Ciuc. „Aerul aparte” al pieselor de la Ciboteni, o determină pe autoare să accepte posibilitatea existenței unui centru de pictură în Secuime, susținută anterior de Jolán Balogh.

Ferenc Mihály semnează studiul: *Contribuții la cercetarea polipticelor medievale transilvănene. Observații privind tehnicile de execuție și intervențiile de restaurare*, care continuă un articol publicat în revista „Művészettörténeti Értesítő”, în 2007. Materialul se referă la cercetări mai noi cuprinzând, în primul rând, mobilierul bisericii din Biertan, inclusiv cunoscutul poliptic, în cazul căruia determină ponderea repictărilor din anii 1970–1980, care ajunge în anumite zone până la 50%. Sunt totodată prezentate și alte piese necunoscute anterior: o predelă renascentistă descoperită în sacristia aceleiași biserici și parapetul emporei de la Apold, incluzând două panouri de altar refolosite, care reprezintă aripile fixe ale unui poliptic mai vechi, din primele decenii ale secolului al XVI-lea. Prin mijloacele de investigație fototehnice, au mai fost studiate polipticul din Sibiu și piese din colecția Bisericii Negre, între care un panou reprezentând Rugăciunea de pe Muntele Măslinilor, datând din prima jumătate a secolului al XVI-lea, repictat în proporție de 80%, în anul 1661.

În articolul privind *Corpusul altarului poliptic din Dupuș – o analiză a particularităților tehnice*, Cristina Serendan se axează pe studiul decorației care imită textilele din brocart, procedură ornamentală larg răspândită în Europa centrală și de nord, folosită și în Transilvania medievală. Cercetarea retablului din Dupuș, aflat în prezent în interiorul Bisericii Sf. Margareta din Mediaș a avut loc în colaborare cu laboratoare de specialitate din București, Praga și Palermo, fiind identificate pe suprafața lor patru tipuri de foițe din metal, între care staniul folosit pentru reliefurile aplicate. Autoarea remarcă suprafața neobișnuit de mare ocupată de *Pressbrokat* în raport cu dimensiunile retablului, calitatea tehnică, precum și complexitatea ornamenticii, toate acestea indicând un atelier de pictură experimentat, care folosește rețete având originea în practicile artistice din Sud-Estul Germaniei. Acest „artificiu” tehnic utilizat pe larg în arta occidentală din a doua parte a secolului al XV-lea apare în Transilvania, pe lângă Dupuș, în decorarea altarelor din Mălâncrav și Târnava.

Boglárka Tóth, István Botár și András Grynacus, în materialul intitulat *Analiza dendrologică a mobilierului bisericilor din Transilvania,* prezintă mai mute studii de caz cercetate în cadrul Laboratorului Dendrocronologic din Miercurea Ciuc, care în cei 13 ani de activitate a strâns o bază de date care permite datări până în anul 1223 – pentru lemnul de brad și 1336 – pentru stejar. Investigațiile specifice demonstrează, de pildă, că panoul din Sândominic nu este o piesă de import, așa cum s-a considerat anterior, fiind pictat pe un suport din lemn de brad tăiat în zona Sibiului, imediat după 1485. Alte piese studiate, pentru care rezultatul analizelor susțin datările cunoscute sunt altarul baroc din Lăzarea (1669–1673), ușa sacristiei din Biertan (1502) tavanele casetate ale bisericii din Sângiorgiu de Mureș (1702, respectiv 1767/1768) și Petrindu (1725/1726), piesele parapetului emporei de la Apold, realizate din molizi și brazi tăiați după 1545. Autorii amintesc în acest cadru și analiza dendrologică a lăzilor păstrate în podul bisericii din Brădeni, datând în secolele XVI–XVIII, care au fost studiate și publicate de o grupă de cercetători și studenți din Hildesheim.

Enikő Hegedűs redă circuitului științific *Statuia Fecioarei Maria recent descoperită în satul Tăietura, jud. Harghita,* în podul bisericii romano-catolice, la începutul lunii iulie 2014. Piesa sculptată, policromată și parțial aurită, care provine din scrinul unui altar de la începutul secolului al XVI-lea, îmbogățește repertoriul artei transilvănene din Evul Mediu târziu. Prin analiza comparativă a lucrării incomplete și deteriorate, cu producții contemporane din mediul artistic central-estic european s-a determinat faptul că statuia o înfățișează pe Sfânta Maria îngenuncheată, reprezentând figura centrală a compoziției *Coronatio Virginis*.

Ritual și recuzită în practica liturgică luterană din Transilvania modernității timpurii (sec. XVI–XVII) este titlul sub care Maria Crăciun revine asupra acestui subiect, în care își propune identificarea specificității serviciului luteran din Principat față de restul Europei protestante, raportându-se în paralel și la Catolicism. Potrivit autoarei, diferența acestui studiu față de literatura anterioară dedicată istoriei religioase a sașilor din Transilvania rezidă în abordarea subiectului prin prisma evoluției cadrului material al liturghiei, ca „expresie vizibilă a credinței sacramentale”. Pe lângă documentele textuale și sursele imagistice invocate sunt

inventariate „obiectele care au servit drept context pentru ritual, instalate în biserică ca o consecință a schimbărilor serviciului însuși”, constând în reducerea numărului liturghiilor, abolirea elevației ostiei şi a slujbelor particulare, împărtășania sub ambele specii, limba maternă folosită paralel latinei, muzica sacră. Articolul restituie imaginea complexă a acestor noi realități, care au dus la individualizarea identității comunității luterane săsești.

Prin eseul *Firul Ariadnei – Pauper Paulus și mănăstirea tainică de la Sântămărie Orlea: scenele pictate în secolul al XV-lea sub tribuna de vest*, Vladimir Agrigoroaie readuce în atenție supoziția existenței unui așezământ monastic, care nu a fost niciodată demonstrată științific. Autorul se bazează, în principal, pe reinterpretarea semnificației picturilor aflate sub var și săruri, a căror condiție neschimbată de la data primelor studii afectate, le face dificil de analizat. Din acest motiv, autorul face recurs la teorii anterioare, pe care le susține sau le critică, uneori neargumentat, după cum este cazul datărilor corecte bazate pe temei stilistic. De pildă, Vasile Drăguț, cercetătorul care a scris pentru prima dată despre tema carității la Sântămărie Orlea în 1979, datează picturile în primul deceniu al veacului al XV-lea, nu „la mijlocul sau în a doua jumătate a acestui secol”, după cum notează autorul care ne trimite prin nota de subsol la alte informații din sursa indicată. Dincolo de aparența unui material temeinic documentat, se constată lipsa mai multor titluri din bibliografia recentă, informații eronate sau citate greșit, ceea ce impune „precauție” față de ipotezele enunțate.

Cronica *Simpozionului Național de Istoria Artei Medievale și Premoderne* desfășurat la Cluj-Napoca în 13–14 iunie 2014 este semnată de academicianul Marius Porumb, care trece în revistă subiectele prezentate în cadrul acestui eveniment, considerând comunicările simpozionului „de o remarcabilă calitate și ținută științifică, cu o importantă pondere de inedit”, considerente care caracterizează și articolele publicate în revista de față.

Volumul, se încheie prin recenziile unor lucrări științifice apărute în perioada 2010–2014: Kollár Tibor (ed.), *A szórvany emlékei* (Monumentele diasporei), Fundația Teleki László, Budapesta, 2013 (Marius Porumb), Tim Juckes, *The Parish and Pilgrimage Church of St. Elisabeth in Košice. Town, Court and Architecture in Late Medieval Hungary*, Brepols Publishers, Turnhout, 2011 (Sanda Salontai), Silvia Marin Barutcieff, *Hristofor, chipurile unui sfânt fără chip. Reprezentările din cultura veche și sursele lor*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2014 (Greta-Monica Miron), Konrad Gündisch (Hrsg.), *Generalprobe Burzenland. Neue Forschungen zur Geschichte des Deutschen Ordens in Siebenbürgen und im Banat*, seria *Siebenbürgisch Archiv*, Band 42, Böhlau – Köln – Weimar – Wien, 2013 (Sebastian Dobrotă) și Ioan Ovidiu Abrudan, *Vechile biserici de lemn din Ținutul Sibiului*, Editura Universității „Lucian Blaga”, Sibiu, 2010 (Ana Dumitran).

Dana Jenei